ALISHER NAVOIYNING “XAMSAT UL-MUTAHAYYIRIN” ASARIDA ADABIY MUHIT VA IJODIY HAMKORLIK MASALALARI

Muallif: **Mo‘ydinova Muqaddas**

Annotatsiya

Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Xamsat ul-mutahayyirin” asari adabiy-tanqidiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Unda Abdurahmon Jomiy shaxsiyati, uning ilmiy va ijodiy faoliyati, Navoiy bilan bo‘lgan ma’naviy-ijodiy yaqinligi hamda XV asr Hirot adabiy muhitining muhim jihatlari yoritiladi. Shuningdek, asarning xotiranavislik xususiyati, unda ijodkor shaxsini baholash mezonlari va mumtoz adabiyot tarixini o‘rganishdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, “Xamsat ul-mutahayyirin”, Abdurahmon Jomiy, adabiy tanqid, xotiranavislik, Hirot adabiy muhiti, ijodiy hamkorlik.

Аннотация

В статье анализируется произведение Алишера Навои «Хамсат ул-мутахаййирин» с точки зрения литературной критики. Рассматриваются личность Абдурахмана Джами, его научная и творческая деятельность, духовно-творческая близость с Навои и особенности литературной среды Герата XV века. Особое внимание уделяется мемуарному характеру произведения и его значению для изучения истории классической литературы.

Ключевые слова: Алишер Навои, «Хамсат ул-мутахаййирин», Абдурахман Джами, литературная критика, мемуарная литература, Герат, творческое сотрудничество.

Abstract

This article examines Alisher Navoi’s “Khamsat ul-Mutahayyirin” from the perspective of literary criticism. It discusses the personality and scholarly work of

Abdurahman Jami, his intellectual and creative relationship with Navoi, and the distinctive features of the fifteenth-century literary environment of Herat. Particular attention is paid to the memoir-like character of the work and its value for the study of classical literature.

Keywords: Alisher Navoi, “Khamsat ul-Mutahayyirin”, Abdurahman Jami, literary criticism, memoir literature, Herat, creative collaboration.

Kirish

Alisher Navoiy merosi o‘zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotida beqiyos ahamiyatga ega. Navoiy buyuk shoir va mutafakkir bo‘lish bilan birga, o‘z davrining adabiy jarayonlarini teran kuzatgan, ijodkorlar faoliyatiga munosabat bildirgan hamda adabiy muhit rivojiga bevosita hissa qo‘shgan ma’rifatparvar siymo sifatida ham qadrlanadi. Uning adabiy-tanqidiy qarashlari badiiy asarlar, ilmiy risolalar va xotiranavislik ruhidagi bitiklarida namoyon bo‘ladi.

“Xamsat ul-mutahayyirin” ana shunday muhim manbalardan biridir. Asar Abdurahmon Jomiy xotirasiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda muallif ustozining fazilatlari, ilmiy salohiyati, ijodiy merosi va ular o‘rtasidagi yaqin munosabatlarni bayon etadi. Shu jihatdan asar faqat biografik ma’lumotlar majmui emas, balki XV asr adabiy hayotini yorituvchi muhim tarixiy-adabiy manba hamdir. [1]

Asarning yaratilish sababi va mazmuniy yo‘nalishi

“Xamsat ul-mutahayyirin” nomi “Hayratga soluvchi beshlik” mazmunini anglatadi. Navoiy ushbu asarda Abdurahmon Jomiy siymosini chuqur hurmat va ehtirom bilan tasvirlaydi. Jomiy Navoiy uchun nafaqat yirik shoir, balki ma’naviy ustoz, fikrdosh va ijodiy maslahatchi bo‘lgan. Ularning munosabati oddiy adabiy tanishlik doirasidan ancha keng bo‘lib, ilm, axloq, tasavvuf va badiiy ijodga doir mushtarak qarashlarga asoslangan.

Asarda Jomiyning hayoti va faoliyatiga oid lavhalar, uning fazilatlari, suhbatlari, ayrim voqealar hamda Navoiy bilan bog‘liq xotiralar keltiriladi. Muallif voqealarni shunchaki qayd etish bilan cheklanmaydi: u Jomiy shaxsiyatiga o‘zining estetik va

ma’naviy munosabatini ham bildiradi. Natijada asarda tarixiy xotira, shaxsiy taassurot va adabiy baholash uyg‘unlashadi.

Navoiy va Jomiy munosabatlarining adabiy-tanqidiy talqini

Navoiy va Jomiy o‘rtasidagi ijodiy yaqinlik Sharq adabiy muhitidagi ustoz-shogird an’analarining yuksak namunasi hisoblanadi. Jomiy fors-tojik adabiyotining yirik vakili sifatida Navoiy dunyoqarashi va ijodiy kamolotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Navoiy esa ustozining ilmiy va badiiy salohiyatini yuksak baholab, uning merosini qadrlash va targ‘ib etishga alohida e’tibor qaratgan. [2]

“Xamsat ul-mutahayyirin”da Jomiyga berilgan baholar Navoiy adabiy-estetik mezonlarini anglashga yordam beradi. Muallif uchun ijodkorning buyukligi faqat asarlarining badiiy mahorati bilan belgilanmaydi. Bilimdonlik, kamtarlik, insonparvarlik, ma’naviy poklik va ilmga sadoqat ham komil ijodkorning muhim fazilatlari sifatida talqin qilinadi. Shu sababli Jomiy obrazi asarda shoir va mutafakkirning yaxlit ma’naviy qiyofasi tarzida gavdalanadi.

Navoiy Jomiy ijodiga munosabat bildirar ekan, uning asarlaridagi fikr teranligi, mazmun boyligi va badiiy mahoratni e’tirof etadi. Bunday baholashlar adabiy tanqidning muhim belgilaridan biri — ijodkor merosini muayyan mezonlar asosida tahlil qilish va qadrlash tamoyilini namoyon etadi.

Asarning xotiranavislik va manbashunoslik xususiyatlari

“Xamsat ul-mutahayyirin”ning muhim jihatlaridan biri uning xotiranavislik xarakteridir. Navoiy o‘zi guvoh bo‘lgan yoki ishonchli ma’lumotlar orqali bilgan voqealarni bayon etib, Jomiy shaxsiyatiga oid qimmatli ma’lumotlarni kelajak avlodlarga yetkazadi. Bunday yondashuv asarning tarixiy qimmatini oshiradi. Unda muallifning shaxsiy munosabati sezilib tursa-da, bayon etilgan lavhalar davr adabiy muhitini tasavvur qilishga imkon beradi. [3]

Asar XV asr Hirot adabiy hayotini o‘rganishda ham muhim manba vazifasini bajaradi. Unda ijodkorlar o‘rtasidagi muloqot, ilmiy-adabiy suhbatlar, ustoz-shogird munosabatlari va ma’naviy qadriyatlar haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Shu ma’noda “Xamsat ul-mutahayyirin”ni faqat bir shaxs tarjimayi holiga bag‘ishlangan bitik sifatida emas, balki muayyan davr madaniy hayotining adabiy hujjati sifatida ham baholash lozim.

Asarning adabiy-tanqidiy ahamiyati shundaki, Navoiy unda ijodkor shaxsini baholash, uning merosini qadrlash va adabiy an’analarni davom ettirish masalalariga e’tibor qaratadi. Bu xususiyatlar keyingi davrlardagi tazkira va adabiy-tarixiy asarlar uchun ham muhim tajriba bo‘lib xizmat qilgan.

Asarning tarbiyaviy va ma’naviy ahamiyati

“Xamsat ul-mutahayyirin” bugungi kitobxon uchun ham katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Asarda ustozga hurmat, ilmga intilish, do‘stlikka sadoqat, kamtarlik va insoniy fazilatlarni ulug‘lash g‘oyalari yetakchilik qiladi. Navoiy Jomiy siymosi orqali chinakam olim va ijodkorning ma’naviy qiyofasini ko‘rsatadi.

Asar yosh avlodni ilm-ma’rifatga, ustozlar mehnatini qadrlashga va adabiy merosga hurmat bilan munosabatda bo‘lishga undaydi. Undagi tarixiy xotiralar o‘tmish adabiy muhitini anglash bilan birga, insonlar o‘rtasidagi samimiy ma’naviy aloqalarning qadrini ham namoyon etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiyning “Xamsat ul-mutahayyirin” asari o‘zbek mumtoz adabiyoti va adabiy tanqid tarixi uchun muhim manbalardan biridir. Unda Abdurahmon Jomiy shaxsiyati, ijodiy merosi va Navoiy bilan bo‘lgan ma’naviy yaqinligi yuksak ehtirom bilan tasvirlangan. Asar xotiranavislik, biografik bayon va adabiy baholash xususiyatlarini o‘zida mujassam etadi.

“Xamsat ul-mutahayyirin”ni o‘rganish orqali XV asr Hirot adabiy muhitining ayrim jihatlari, ustoz-shogird munosabatlari va Navoiy adabiy-estetik qarashlarini chuqurroq

anglash mumkin. Asar bugungi kunda ham ilm, ma’rifat, do‘stlik va ma’naviy kamolot g‘oyalarini targ‘ib etishi bilan ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Xamsat ul-mutahayyirin. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.

2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. — Toshkent: Fan.

3. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi. — Toshkent: O‘zbekiston.

4. Mallayev N. O‘zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O‘qituvchi.

5. Bertels E. E. Navoiy va Jomiy. — Toshkent: Fan.